

ویژگیهای حسابداری جامع در بانکداری اسلامی

جناب آقای الله وردی رجائی سلماسی

مدیرعامل مؤسسه اعتباری سامان اقتصاد

و

جناب آقای سیدولی الله فاطمی اردکانی^۱

چکیده

مدیریت صحیح و کارآمد بدون استفاده از دانش حسابداری و بدون اتکا و استناد مداوم بر اطلاعات مالی، ناممکن و یا لاقابل کم حاصل است و لزوم برنامه ریزی علمی، حسابداری را از نقش سنتی خود که ثبت و گزارش رویدادها و کنترل فعالیتهای مالی و حسابداری بهای تمام شده فقط با استفاده از تکنیکهای ویژه و بکارگیری مدلهای مقداری و تجزیه و تحلیل رفتاری و زمانی اطلاعات امکان پذیر می باشد.

در این مقاله ویژگیها و تواناییهای سیستمهای جامع دفتر کل با قابلیت ارائه چندین درختواره سرفصلها^۲ و خواص این دفاتر برای مدلسازی یکسان عملیات ریال، ارز و تعداد که لازمه تحول جایگاه و کاربرد حسابداری از کنترل به ابزار تصمیم گیری می باشد، ارائه شده است. از جمله نیازهای سیستمهای حسابداری چند درختواره ای استفاده از روش پویا برای تعریف و کدگذاری سرفصلهای حسابداری جهت تهیه گزارشها و دفاتر مورد نیاز تخصصی و از ابعاد متفاوت دفتر کل برای مدیریتهای مختلف می باشد.

از اجزاء مهم حسابداری جامع، حسابداری کارت و حسابداری عملیات الکترونیکی هستند. از ویژگیهای حسابداری جامع جامعیت عملیات سوئیچ کارت در حسابداری بانک و امکان تهیه قیمت تمام شده اجزاء خدماتی در سطح ATM و POS و... به ازای عملیات و خدمات ارائه شده می باشد. پشتیبانی شعب مجازی برای تفکیک حسابداری کارت و بانکداری الکترونیکی از شعب واقعی و لحاظ آنها در تراز تلفیق بانک به صورت شفاف می تواند در مدیریت ریسک و

۱ - ارایه شده توسط آقای فاطمی اردکانی

2. Multi Chart of Account

هزینه عملیات بانکی بسیار کارآمد باشد که در این مقاله نمود عملی آن تشریح شده است.

کلمات کلیدی

MIS-Multi Chart of Account - حسابداری جامع - حسابداری مدیریت و قیمت تمام شده
- حسابداری کارت - Dynamic Coding - دفتر کل - Internet Banking

۱- مقدمه

فعالیت و عملکرد کلیه سازمانها و مؤسسات مالی و تجاری در راستای روشها و سیاستهای مدونی است که ضامن بقاء و زمینه ساز افزایش کارایی و بهره‌وری آنها باشد. این امر با توجه به رسالت و تأثیر بانکها و مؤسسات مالی و رشد و شکوفایی اقتصادی کشور و جایگاه آنها از نظر خدمات اجتماعی دارای اهمیت ویژه‌ای است. ارائه بهترین خدمات، ایفای نقش مؤثر در زمینه‌های اقتصادی و همگامی با تغییرات، نیازها و انتظارات جدید ضامن موفقیت و از اهداف اساسی بانکها و مؤسسات مالی است. این مهم با استفاده صحیح و مؤثر از تکنولوژی اطلاعات به دست می‌آید. استفاده از تکنولوژی اطلاعات در عصر حاضر که عصر اطلاعات نامیده می‌شود امری مسلم و بدیهی است. اما چگونگی به کارگیری آن جهت دستیابی به بهترین و مؤثرترین نتایج، امری است که نیاز به تجربه و تخصص علمی و فنی، آگاهی و شناخت دقیق از سیستم بانکی و درک عمیق و صحیح از نیازهای فعلی و آتی جامعه دارد.

حسابداری یکی از کارآمدترین ابزارهای رایج در این زمینه است که متناسب با پیشرفتهای تکنولوژی و توسعه اقتصادی و اجتماعی، در حال رشد می‌باشد. در عین حال پیشرفتهای علمی و فنی که در قالب واحدهای گسترده و پیچیده اقتصادی - اجتماعی و در تنوع روزافزون فعالیتهای صنعتی و خدماتی نمود عینی یافته، ضرورت تکامل دانش حسابداری را برای پاسخگوئی به نیازهای روزافزون به اطلاعات مالی در مراحل مختلف تصمیم‌گیری تشدید کرده است. به عنوان دو زمینه چشمگیر پیشرفت در سیر پرشتاب تکامل حسابداری «استفاده از ابزارهای نوین برای تهیه و ارائه اطلاعات مالی با دقت و سرعت هرچه بیشتر» و «تنوع موضوع و گسترش قلمرو حسابداری» را می‌توان نام برد.

مهمترین منابع اطلاعاتی و آماری در سیستم مالی عبارت از دفتر کل، دفاتر معین و روزنامه است که مجموعه فعالیتها و عملیات مالی هر سازمان در آنها ثبت می‌شود. ساختار مناسب سیستم دفتر کل برای پوشش تمامی نیازهای بانک جهت پیاده‌سازی صحیح و کارآمد بانکداری اسلامی و استفاده مؤثر از ابزارهای نوین بدون ایجاد افزونگی و حفظ تمامیت اطلاعات از

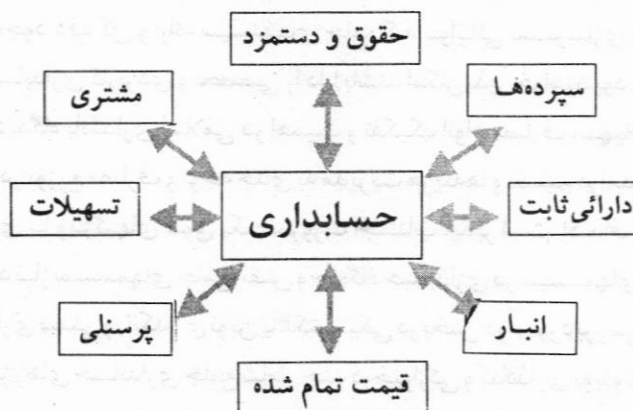
نیازهای اولیه سیستمهای جامع در محیط بانکها می باشد. این امور تنها با بازنگری در طراحی سیستمهای موجود دفترکل و ارائه سیستمهای جامع که توانائی بسترسازی برای تمامی سیستمهای حسابداری کاربردی و تخصصی را دارا باشند امکان پذیر خواهند بود.

با توجه به دیدگاه بانکداری اسلامی در اهمیت و تفکیک انواع مصارف تسهیلات اعطائی و تنوع دیدگاهها در توزیع مصارف و توجه جدی به مدیریت هزینه ها و تقسیم درآمدها استفاده از بستر حسابداری با ویژگیهای فوق یک ضرورت اجتناب ناپذیر است. اهداف و ویژگیهای حسابداری مورد نیاز سیستمهای جامع، نقش و جایگاه حسابداری در سیستمهای جامع بانکی با تفکیک بانکداری سنتی و بانکداری نوین یا الکترونیکی در بخش دوم مورد بررسی قرار گرفته و در بخش سوم ابزارهای حسابداری جامع شامل چند درختوارگی و کدگذاری بویا و شعب مجازی تشریح شده اند. همچنین مزایا و معایب این حسابداری در بخش چهارم مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- تعریف حسابداری جامع، اهداف و ویژگیها

حسابداری به مجموعه فرآیندهایی گفته می شود که طی آنها کلیه اطلاعات مالی و اقتصادی یک سازمان به فرم گزارشهای مالی طبقه بندی و خلاصه شده برای تصمیم گیری در اختیار استفاده کنندگان اطلاعات مالی قرار می گیرد. شناسایی، اندازه گیری و طبقه بندی اطلاعات از جمله مهمترین این فرآیندها هستند. در واقع حسابداری فن تبدیل انبوه ارقام و اعداد به اطلاعات جامع و توصیه های سودمند جهت هدایت بهینه یک سازمان اقتصادی است. در حسابداری مالی محصول نهایی فرآیند حسابداری، تعدادی گزارش می باشد که صورتهای مالی نامیده می شوند. صورتهای مالی عموماً وضعیت موجود و یا تغییرات وضعیت واحد تجاری را در یک دوره معین نشان می دهند این اطلاعات عموماً برای استفاده مدیران و گروههای ذینفع خارج از واحد تجاری مثل سهامداران، بانکها، سایر اعتباردهندگان و نهادهای دولتی فراهم می گردد. در صورتی که اطلاعات حسابداری مدیریت برای مقاصد کنترل، هماهنگی و طرح ریزی مورد استفاده قرار می گیرند.

همانطوری که در (شکل ۱) آمده است. در یک سیستم جامع بانکی، حسابداری به عنوان قلب سیستمای مالی می باشد. بنابراین لازم است حسابداری جامع جزئیات تمامی اطلاعات مالی و اطلاعات مرتبط با آنها را در قالب عملیات مورد نیاز سیستمهای جامع پوشش دهد. حفظ استقلال عملکرد شعب و تفکی دفاتر روزنامه و کل شعب از یکدیگر و پشتیبانی خودکار حسابداری بین شعب در محیط جامع بانکی از ویژگیهای اولیه سیستم حسابداری گسترده

شکل ۱- حسابداری به عنوان قلب همه سیستمها

شکل ۲- حسابداری فراشعبه‌ای

می‌باشد (شکل ۲). تفکیک دفاتر ارزی و ریالی و امکان ایجاد بهترین پوشش حسابداری معادل ریالی با توجه به تغییر زیاد نرخ ارز در ایران برای حساسیت مجموعه‌های مالی در تغییرات بازار ارز مهمترین نیاز مدیران فعال و پویاست. پوشش نیازهای سیستمهای قیمت تمام شده جهت تقسیم هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم واحدها و مراکز هزینه یا پروژه‌های سازمان خصوصاً در زمینه‌های خدماتی، پرسنلی و اداری مالی، در حسابداری جامع به صورت متمرکز خواهد بود. لزوم مدیریت و کنترل انحصاری اطلاعات سایر سیستمها مثل انبار و اموال و تمرکز این اطلاعات

(مالی و آماري) جهت جلوگیری از بروز مغایرت در سیستمهای جامع ضروری می باشد. همچنین پیوستگی حسابداری مراکز سوئیچ کارت و عملیات پرداخت الکترونیکی با حسابداری جامع جهت کنترل و برنامه ریزی بهتر منابع و قیمت تمام شده جزء اهداف حسابداری جامع است.

۳- ابزارهای حسابداری جامع

تاکنون مشخص گردید که بدون تغییر نگرش به ابزارهای موجود حسابداری و استفاده جامع از اصول و روشهای حسابداری در سیستمهای بزرگ امکان اجرای موفق (بدور از خطاهای انسانی)، بسیار محدود و یا حداقل پرهزینه خواهند بود. بنابراین در صورتی که بتوان به نحوی با رویکرد جدید به ابزارهای حسابداری نیازهای تمامی دواير سازمان را به صورت خیلی دقیق، جزئی، مجتمع و قابل کنترل در شکلهای سنتی و با توان اجرای کامپیوتر برآورده کرد، امکان تغییر نگرش منتقدان حفظ و ترویج اصول حسابداری فراهم آمده است. از جمله این ابزارهای امکان تعریف چندین درختواره سرفصلها در سیستم و امکان تعریف روابط و کدگذاری سرفصلها به صورت پویا می باشند. همچنین امکان تفکیک عملیات مراکز غیر مستقیم سرویس مشتریان برای ابزارهای نوین مثل خدمات کارت و اینترنت به صورت شعب مجازی با کلیه امکانات کنترلی ضروری و تمامی اطلاعات لازم برای مدیریت و تصمیم گیری به همراه حسابداری کل آنها نیز فراهم آمده است.

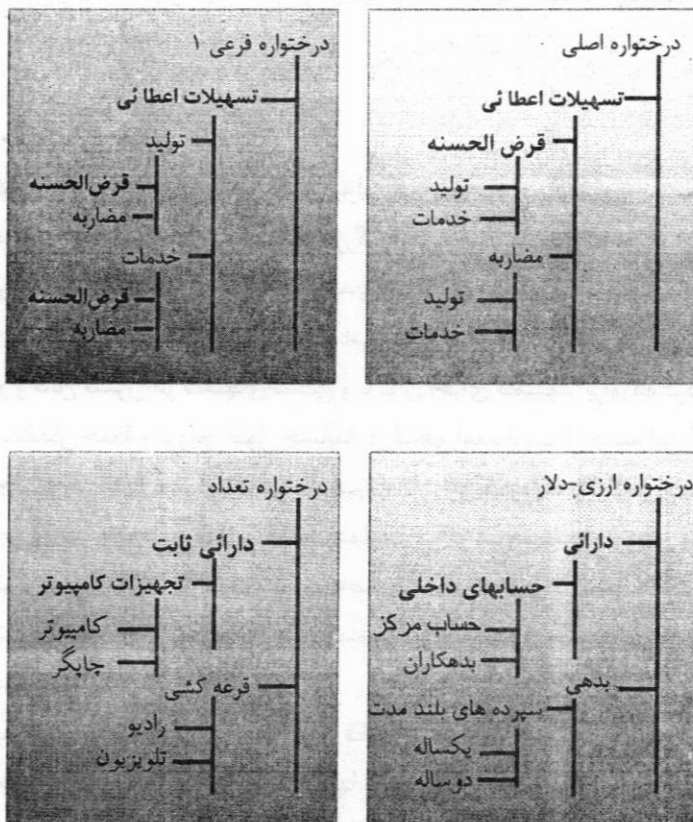
طبق تعاریف موجود، سرفصلهای حسابداری فقط گروه بندی حسابها را تعیین کرده و مستقل از ارز حسابها می باشند. درختواره سرفصلها یک ساختار سلسله مراتبی حسابهاست که چگونگی جمع آوری، طبقه بندی و ذخیره سازی اطلاعات عملیات انجام شده روی حسابها را برای مقاصد مدیریت و آماری تعیین می کند.

اهداف متفاوت مدیریت و کنترل در حسابداری نیازمند درختواره های متفاوتی از حسابهای حسابداری و طبقه بندی و ذخیره سازیهای گوناگونی برای هر عملیات می باشد. به عنوان مثال درختواره حسابداری مالی و درختواره قیمت تمام شده در هر عملیاتی می تواند تاثیرهای متفاوتی بپذیرند. انواع درختواره هایی که در یک سیستم جامع به تعریف و استفاده از آنها ضروری است عبارتند از: (شکل ۳)

- دفترکل یا درختواره حسابداری مالی
- درختواره قیمت تمام شده
- درختواره انتقالی و زیر خطها

● دفترکل ارزی (دلاری، مارکی، پوندی، ...)

● درختواره آماری (تعداد کالاها)

شکل ۳- امکان تعریف درختواره های مورد نیاز در حسابداری جامع

با افزودن ابعاد مکان و زمان به دفاترکل فوق و امکان تلفیق در هر سطحی از زمان و مکان توان مدیریتی فوق العاده ای حاصل خواهد شد.

در حسابداری دستی، استفاده از روش دابل و درختواره سرفصلها جهت سهولت عملیات کنترل اجتناب ناپذیر بود. با رشد تکنولوژی چالش عمده بین حسابداران سنتی رایج ترین راهکارهای مورد استفاده سیستمها بوده است. به عنوان مثال میتوان به کاربرد دفتر انبار، حسابهای انتظامی، زیرخط و غیره اشاره کرد. شاید این راهکارها جوابگوی نیازهای متفاوت دوائر سازمان باشند ولی تلفیق مجدد اطلاعات این سیستمها جهت تهیه ابزار لازم حسابداری

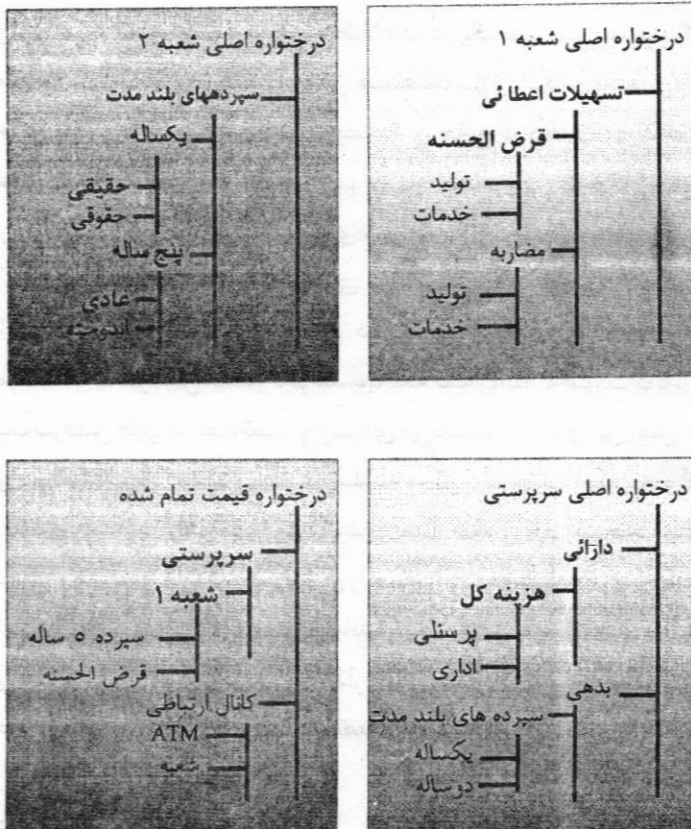
مدیریت احتمال ایجاد مغایرتهای ناشی از خطای عملکرد انسانی را به دنبال خواهد داشت. عدم کنترل حسابداری بر اطلاعات مرتبط مالی سایر واحدهای اعتبار اطلاعات را در سیستمهای گسسته مخدوش می‌سازد. در سیستمهای جامع عدم تکرار و تکثیر یک اطلاع و اعمال کنترل‌های واحد از اصول اولیه طراحی می‌باشند. بنابراین در سیستمهای بانکی باتوجه به درگیر بودن حسابداری در انجام عملیات سایر واحدهای سازمان به صورت مستقیم و غیرمستقیم لازم است همه اطلاعات مرتبط مالی سایر سیستمها نیز در حسابداری مالی متمرکز گردد. این مهم در سیستمهای بانکداری نوین که ابزار خدمات جدیدی را برای سازمان پیشنهاد و اجرا می‌نمایند اهمیت فراوان خواهد یافت. به عنوان مثال حسابداری عملیات کارت را در سوئیچهای عملیات کارت که امکان عملیات را برای همه سپرده‌های یک مشتری فراهم می‌آورند ذکر کرد. عدم تجمع و تمرکز همه اطلاعات در یک سیستم نیازمند کنترلها و پردازشهای مضاعف و احیاناً ریسک زیادی در هماهنگ‌سازی آنها می‌باشد. بنابراین در سیستمهای جامع بدون یک سیستم مطمئن حسابداری جامع که وحدت رویه حسابداری تمامی سیستمها را شامل شده و ضمن کنترل‌های مورد نیاز، اطلاع‌رسانی به موقع را برای هرگونه مغایرت یا موارد نامطمئن به وجود می‌آورد، اجرای سیستم دارای ریسک خواهد بود.

یکی از نیازهای پیاده‌سازی دفاتر حسابداری با ساختار چند درختوارگی استفاده از کدگذاری پویا برای سرفصلهای دفتر کل می‌باشد. در این روش کدگذاری هیچگونه رابطه‌ای از جمله سلسله مراتب در کد سرفصل مستتر نخواهد بود بلکه کلیه روابط به صورت پویا و به عنوان جزئی از خاصیت سرفصل قابل تعریف، تغییر و ارث‌بری می‌باشند. از مزایای این روش سهولت و سادگی کدهای سرفصلهاست. تعریف روابط غیرسلسله مراتبی سرفصلها امکان فوق‌العاده‌ای برای کنترل و تنظیم عملکرد فراهم می‌آورد. به عنوان مثال امکان تعریف حسابهای بدون ماهیت (هم بدهکار و هم بستانکار) کار حسابداری را بسیار راحت و منعطف می‌سازد، به گونه‌ای که در تنظیم اسناد تازمانی که این حسابها دارای مانده مثبت باشند. تحت ماهیت بستانکار و در زمانی که دارای مانده منفی باشند از ماهیت بدهکار آنها استفاده خواهد شد. کدگذاری حساب در این روش حداقل باید اطلاعات زیر را پوشش دهد:

سریال	سرفصل	کد ارز	کد شعبه
XXXXXX	XXX	XXXX	XXXX

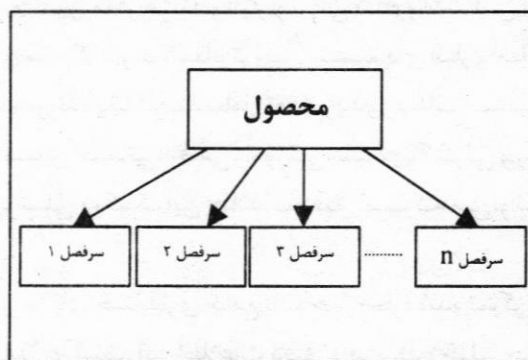
تقسیم هزینه‌های سربار چند مرکز هزینه در محاسبه قیمت تمام شده به کمک سیستم فوق یکی از نیازهای جدی در استفاده از روشهای حسابداری مالی برای حسابداری قیمت تمام شده می‌باشد (شکل ۴). به علت بودجه بندی و انجام هزینه‌های سربار در مرکز هزینه مربوطه (مثلاً

سرپرستی) انتقال واقعی این هزینه به هزینه تمام شده امکان پذیر نیست. استفاده از کاربرد نیز به علت تکرار اطلاعات مالی مناسب نمی باشد. بنابراین استفاده از درختواره فرعی قیمت تمام شده (دفاتر غیرمالی) برای تقسیم این هزینه به کمک اسناد حسابداری مجازی (اسنادی که مبلغ واقعی را جابجا نمی کنند) راهکار مناسبی به نظر می رسد. فرض کنید سرفصل هزینه های سربرار شعب در دفترکل سرپرستی دارای مانده ۷۵۰ ریال باشد. در دفتر قیمت تمام شده سرپرستی می تواند حساب هزینه تمام شده شعب به اندازه مبلغ سهم این هزینه بدهکار و حساب مجازی سربرار شعب (که رابطه مستقیم با حساب واقعی هزینه سربرار شعبه دارد) بستانکار گردد.

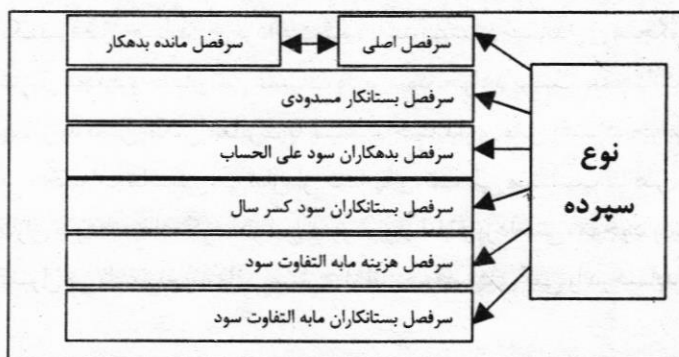

شکل ۴- حسابداری قیمت تمام شده درون حسابداری جامع

عملیات تسعیر اتوماتیک روزانه یا لحظه‌ای اختلاف نرخ ارز و کنترل مغایرت مانده معادل ریالی ارز به صورت لحظه‌ای از جمله نتایج مهم حسابداری چند درختواره و از ضروریات سیستم جامع می‌باشد. با وجود امکان کدگذاری یکسان درختواره‌های ارزی رابطه هم ارزی با ارز پایه به صورت خودکار در درختواره‌ها ایجاد می‌شود. بنابراین در این سیستم، حسابداری و روابط تعریف شده عملیات تمامی ارزها یکسان بوده و سیستم حسابداری در صورت نیاز عملیات هم ارزی را پوشش می‌دهد.

شکل ۵- رویکرد جدید حسابداری جامع

شکل ۶- یک مثال از رویکرد جدید حسابداری جامع

۴- مزایا و معایب حسابداری جامع

در حسابداری جامع هیچ تفاوتی بین سپرده، یک وام، یک کالای انبار، یک کارمند، یک دارائی ثابت و ... وجود نخواهد داشت (شکل ۵ و ۶). همه اینها یک سری محصول هستند که تعدادی حساب حسابداری (تحت سرفصلهای خاص خود) اطلاعات جزئی آنها را به صورت دقیق نگهداری و کنترل می نماید، همانطور که یک وام تعدادی حسابهای انتظامی و مالی مستقل برای کنترل آمار و مسائل مالی خود دارد یک دارائی ثابت یا یک کالا در انبار نیز دارای تعدادی حساب هست که مجموع هزینه های خرید، نگهداری، تعمیر، استهلاک انباشته و ... و تعداد آنها را نگهداری می نماید و یک دارائی ثابت در چرخه حیات خود در طول دوره مفید استفاده می تواند در چندین مرکز هزینه و انبار و ... طی شده باشد. این اطلاعات می تواند در سیستم حسابداری متمرکز شوند تا مغایرتی بین سیستمهای انبار و اموال و حسابداری بروز ننماید. در این سیستم پرونده یک کارمند شامل تعداد زیادی حساب حسابداری در دوائر مختلف سازمان می باشد که مسائل خدماتی، رفاهی، آموزشی، ستادی، کنترلی و ... این کارمند را انجام می دهند. مدیریت پرسنلی به کمک این اطلاعات دقیق است که می تواند مدیریتی بهینه و کارآمد داشته باشد.

بنابراین مهمترین مزایای حسابداری جامع با ساختار اشاره شده تمرکز همه اطلاعات مالی در سیستمهای حسابداری است. این اطلاعات دقیق و در سطح خیلی جزئی خواهد بود تا تحلیل و کنترل آن بدون نیاز به دخالت انسان، به سهولت امکان پذیر باشد. به عنوان مثال به کنترل سود پرداختی سپرده ها می توان اشاره کرد. در صورتی که سود تمامی سپرده های مثلاً کوتاه مدت از یک سرفصل حسابداری پرداخت شده باشد سیستم حسابداری هیچگونه اطلاع و ابزاری جهت کنترل مجدد و حسابرسی عملیات واریز سود نخواهد داشت. همچنانکه اطلاعات سایر سیستمها نیز به دلیل امکان مغایرت با سیستم حسابداری قابل اعتماد نخواهند بود. به کمک کامپیوتر و خدمات ماشینی می توان از حسابهای تفصیلی متناسب با هر سپرده در سرفصل بدهکاران سود استفاده کرد. در این صورت ریز اقلام پرداختی، موجود و به صورت خودکار قابل کنترل می باشد. نمونه های بسیاری از این سرفصلهای کلی را در حسابداری شعب می توان یافت.

از معایب سیستم جامع فوق کثرت حسابهای حسابداری است. کنترل این حسابها به روش دستی بسیار سخت خواهد بود. به طور مثال در یک شعبه با ۱۰/۰۰۰ سپرده و ۵/۰۰۰ پرونده وام به طور متوسط بیش از ۲۰۰/۰۰۰ حساب حسابداری موجود خواهد بود. که این تعداد در مراکز تلفیق بسیار چشمگیر و نیازمند محیطهای سخت افزاری توانمند می باشد.

جمع‌بندی: با رشد تکنولوژی سخت‌افزاری و نرم‌افزاری لازم است بدون نگرانی از پیچیدگی سیستم‌های کاربردی و جهت اجرا پذیر شدن سیستم‌های جامع و پرهیز از تکرار اطلاعات، طراحی سیستم‌های حسابداری جامع به نحوی باشد که تمامی نیازهای سازمان را پاسخگو بوده و از طراحی و اجرای زیر سیستم‌های کمکی جانبی، جلوگیری ننماید. یکی از دیدگاه‌ها حسابداری جامع با قابلیت چند درختوارگی و کدگذاری پویا می‌باشد.

فهرست منابع و مآخذ

الف- منابع فارسی

- ۱- دکتر رضا شباهنگ، حسابداری مدیریت، چاپ پنجم، مرکز تحقیقات تخصصی حسابداری و حسابرسی سازمان حسابرسی، اسفند ۱۳۷۶
- ۲- دکتر رضا شباهنگ، حسابداری مالی، جلد دوم، چاپ پنجم، مرکز تحقیقات تخصصی حسابداری و حسابرسی، اسفند ۱۳۷۵
- ۳- حسن سجادی‌نژاد، اصول هزینه‌یابی و روش‌های حسابداری صنعتی، جلد دوم، چاپ اول، مرکز تحقیقات تخصصی حسابداری و حسابرسی، شهریور ۱۳۷۶

ب- منابع انگلیسی

- 1- Jerold.Zimmerman, Accounting for Decision Making and Control, 2nd Edition, 1997